

Prikaz mađarskog čas

asopis sadrži devetnaest priloga, od kojih se tri bave problematikom židovskog graditeljstva, četiri su tematski vezani uz područje Erdelja /Sedmogradske/, a jedan prilog dotiče se ciklusa slika u zagrebačkoj Zlatnoj dvorani, Opatička 10. Od ostalih priloga izdvojili bismo tekst o naselju Wekerle i prikaz Svjetske izložbe u Sevilli 1992.godine.

Pod naslovom „Od Dure do Rembrandta” Ana Gábor piše o Rachel Wischnitzer. Povod ovom napisu je objavljivanje izbora povijesnograditeljskih i povijesnoumjetničkih studija Rachele Bernstein Wischnitzer /1885-1989/, čiji su izdavači Aldrich, SAD, IRSA, Austrija, i Center of Jewish Art, Izrael. Odabrani su tekstovi iz povijesti graditeljstva, ikonografska istraživanja i povijesti umjetnosti. U svojim studijama Rachel Wischnitzer promatrala je djela židovske umjetnosti s obzirom na vrijeme i umjetničko okruženje u kojima pojedina djela nastaju te poprimaju i odražavaju mnoge raznolike utjecaje.

Ana Gábor prati životni put Rachele Wischnitzer, koja se 1940. trajno naseljuje u SAD, gdje je objavila knjigu o graditeljstvu europskih sinagoga.

Aurél Budai izvješćuje o srednjovjekovnoj sinagogi na području budimske utvrde. Istraživanjem je utvrđeno da je sinagogu 1461. godine podigao židovski prefekt Jakob Mendel, kojemu je ovu čast dodijelio sam Matija Korvin. Gotička zgrada imala je opseg 26,26 x 10,73 m, a unutarnji prostor dijelila su tri stupa na dva broda. Bogata profilacija stupova nadmašuje ljepotom stupove „viteške dvorane” u kraljevskoj palači. S južne strane zgrade nalazio se ženski molitveni prostor s prozorom. Pisac napisao iznosi plan obnove zgrade prema postojećim prostornim mogućnostima. Prostor bi se koristio kao muzej u kojem bi se izlagala dokumentacija o povijesti zgrade i nalazi otkriveni na licu mjesta.

András Hadik prikazao je knjigu Ines Müller o sinagogi mladog arhitekta Otta Wagnera u

ulici Sebestyéna Rumbacha u Budimpešti /Die Otto Wagner Synagoge in Budapest, Löcker Verlag, Wien, 1992; prijevod na

ćeno je Wagnerovim sakralnim radovima.

Terézija Kerny bavi se crkvama i biskupijama

Opisa Pavilon

mađarskom jeziku izašao je 1993/. Okosnicu knjige čini graditeljska povijest sinagoge. No, autorica upućuje i na ostale Wagnerove zgrade izgrađene na području povijesne Mađarske. Nacrte sinagoge izradio je Wagner 1868. godine. Građevinski radovi započeli su 1870. Svečana primopredaja sakralnog prostora izvršena je 1. listopada 1872, a zgrada je potpuno dovršena 1. svibnja 1873. Sinagoga se sastoji od jednokatne zgrade izgrađene od cigala. Središnji rizalit flankiraju osmerobridni pilastri s tornjićima. Na završnom vijencu nalazi se balustrada, na čiji su rizalit u središtu pridodane ukrasne palmete s Mojsijevim pločama. Na njima je natpis koji je András Hadik upotrijebio za naslov prikaza: „Ovo su vrata Gospodnja na koja ulaze pravednici” /Ps.118.20/. Fasada je rastvorena s po tri otvora sa strane i s tri otvora u središtu, s naglašenim lukovima. Sama sinagoga izgrađena je s dvorišne strane u obliku osmerokuta, sa ženskom galerijom uokolo. Osmerostranu kupolu podupiru lagani potpornji od lijevanog željeza. Posebno poglavlje posve-

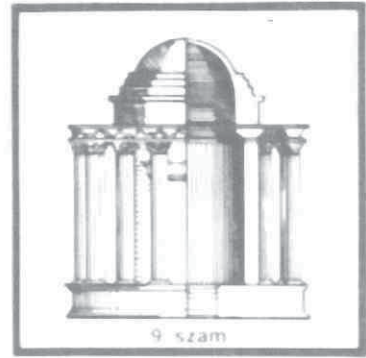
koje je utemeljio sv. Ladislav. Prati njihovo spominjanje u literaturi, otkriva likovne prikaze kao i tragove u narodnoj predaji. Uz sv. Ladislava vezuje se izgradnja katedrale u Vácu, osnutak zagrebačke biskupije, izgradnja stolne crkve i osnutak biskupije u Nagyváradu /Veliki Varadin, Oradea, Rumunjska/ te osnutak benediktinske opatije Svete Desnice /relikvija desne ruke sv. Stjepana, prvog mađarskog kralja, primjedba M.Š./ u blizini Velikog Varadina. Za nas su zanimljivi podaci vezani uz zagrebačku biskupiju. Navodi se isprava iz 1134. godine, u kojoj se sv. Ladislav spominje kao njezin osnivač. O izgradnji katedrale sačuvana su dva likovna djela iz 17. stoljeća. Godine 1681. tiskano je u Beču djelo Stjepana Tarnóczija Rex Admirabilis Sive Vita S.Ladislai Regis Hungariae Historico Politica. Na 202. stranici nalazi se bakropis označen brojem 23, na kojem je prikazan sv. Ladislav kako predaje ključeve nove crkve prvom zagrebačkom biskupu Duhu. Gradnju katedrale prikazuje također slika s oltara sv. Ladislava, koju je

naslikao Bernardo Bobić. /Slika nije nastala 1680. kako navodi T.Kerny, već nakon 1688. kada je sklopljen ugovor s majstorom, primjedba M.Š./ Osnutak zagrebačke katedrale spominje se još u djelu Historia Regum Hungariae, podolin, 1793. /Rukopisni odjel Državne Széchenyijeve knjižnice, Quart. Lat.2572, 60v./Katalin Murádin-Beyer piše o erdeljskom klesaru Dávidu Siposu. U prvoj polovini 18. stoljeća učvrstio se na ovim istočnoeuropskim prostorima austrijski upravni sustav, koji je omogućio prodor barokne umjetnosti. Međutim, protestantski Erdelj pružio je otpor novom stilskom pravcu. Tako je nastao stil cvjetne renesanse, koji se susreće na klesarskim radovima, oslikanim galerijama i stropovima crkava. Jedan od predstavnika toga stila bio je i Dávid Sipos.

Beatrix Basics izvješćuje o jednoj neobičnoj izložbi, koja je pod nazivom „Trijumf smrti“ prikazana u Muzeju austrijske kulture u Eisenstadtu /Željezo, Kismarton 1992. godine. Građu za izložbu posudili su razni mađarski muzeji, velik broj bečkih muzeja i zbirki, više gradskih muzeja Austrije i Njemačke te neke španjolske i češke institucije. Predmeti pripadaju vremenu od 15. do 20. stoljeća, nisu vezani za stilske pravce, već su raspoređeni u tematske cjeline: I. Ples smrti; II. Žrtvena i otkupljujuća smrt; III. Nasilna smrt - Smrt bezimernih; IV. Dječja smrt; V. Mrtvačka odjeća - Žalobna odjeća; VI. Smrt i Eros; VII. Barokna raskošna smrt; VIII. Memento mori - Sjeti se da ćeš umrijeti; IX. Trijumf smrti ili pobjeda nad smrću; X. Labuđi pjevovi. Csaba Miklósi Sikes prikazao je zgrade u Kolozsváru /Cluj/ u kojima su se tijekom 200 godina održavale kazališne predstave, od 1782. godine, kada je mađarski plemićki podmladak zatražio od upavitelja Erdelja dozvolu za održavanje kazališnih predstava na mađarskom jeziku.

Lászlo Dávid upotpunjuje dosada poznatu evidenciju crkava graditelja Ignáca Alpára sagrađenih u Erdelju. Ignác Alpár podigao je između 1887. i 1907. godine trideset javnih zgrada i osam crkava. Darovitost ovog graditelja podupirao je tadašnji biskup reformske kršćanske crkve /kalvina/ Domokos Szász. Crkve je dao podići u mjestima u kojima je postojala mogućnost za naseljavanje i okupljanje Mađara kalvinističke vjere. Crkve su manjih dimenzija i izvrsno se uklapaju u okoliš. Građene su u neogotičkom stilu s mješavinom neoromanike i neorenesanse. Zvonici su smješteni bočno ili centralno. Unutrašnjost crkava tlocrtno je usmjerena prema propovjedaonici sa slobodnim prostorom oko Stola Gospodnjeg. Kod centralnih građevina prostor se povećava galerijama a uzdužni prostor širi poprečnim lađama.

Ferenc Matits izvješćuje o slikama hrvatskih umjetnika 19. stoljeća koje se nalaze u Muzeju lijepih umjetnosti /Szépművészeti Múzeum/ i o njihovoj vezi sa zagrebačkim slikarskim ciklusom. Radi se o slikama Celestina Medovića „Srijemski mučenici pred sudom“ i Vlahe Bukovca „Dubravka“. Te slike otkupilo je Mađarsko ministarstvo kulture prigodom Milenijske izložbe 1896. godine kada je otkupljena i slika „Kirka“ Bele Čikoš Sessije i kip Roberta Frangeša Mihanovića „Rimljanin“. Čikoševa slika nalazi se danas u Mađarskoj nacionalnoj galeriji, dok se Frangešova skulptura nalazi u Muzeju lijepih umjetnosti. Autor teksta uz biografske podatke Medovića i Bukovca prikazao je i njihova djela koja se nalaze u Zlatnoj dvorani u Opatičkoj ulici 10 u Zagrebu, pridodavši i ona koja se nalaze u Muzeju lijepih umjetnosti, čije dimenzije /300 x 220 cm/ i slijepi okviri dokazuju da su bile namijenjene ukrašavanju dvorane čiji je slikarski program zamislio tadašnji predstojnik odjela za bogoštovlje i nastavu dr. Izidor

9 szám

PAVILON

ÉPÍTÉSZET • MŰVÉSZET

• TÖRTÉNET •

Kršnjavi. Hrvatski umjetnici koji su izlagali na Milenijskoj izložbi iznenadili su mađarske likovne kritičare. Njihov uspjeh dokazuju otkupljene slike i brojna odlikovanja.

Gergely Nagy piše o Károlyu Kósu i naselju Wekerle s obzirom na oblikovanje glavnog trga. Radi se o radničkom i činovničkom naselju čija je izgradnja započela 1908. godine na poticaj i pod nadzorom tadašnjeg ministra predsjednika i ujedno ministra financija Aleksandra Wekerlea, po kojem je naselje dugo nosilo ime. Danas je ovaj dio Budimpešte poznat pod nazivom „naselje u Kispeštu”. U planovima pristiglim na dva natječaja raspisana za naselje s planiranih 5000 stanova za osam do deset tisuća obitelji odrazila se tendencija koja nastavlja tradiciju narodnog graditeljstva. Jedan natječaj ticao se graditeljskog oblikovanja naselja, a drugi samih zgrada. Kako je pitanje središnjeg trga ostalo neriješeno, 1911. donesena je odluka da se raspiše natječaj za šestoricu arhitekata među kojima je bio i Károly Kós /1883-1977/. Gradnja naselja prekinuta je u vrijeme prvog svjetskog rata, a nastavljena je ponovo 1918. godine. Sjeverna i južna strana trga zatvorena je 1926. godine stambenim blokovima čiji su se graditelji trudili da ne odstupe od prvobitne zamisli. Stoga je ovo jedinstveno naselje već tridesetih godina izazvalo interes stručnjaka od Japana do Engleske. Danas je naselje Wekerle zbog izuzetne graditeljske vrijednosti proglašeno spomenikom kulture i stavljeno pod zaštitu.

Anna Gergely daje prilog povijesti kulta spomenika našeg vremena kako bi rehabilitirala spomenik (?) palima u prvom svjetskom

ratu u Stolnom Biogradu. Spomenik je izrađen prema nacrtima Jánosa Pásztora /1881-1945/ i Rezsöa Hikischa /1876-1934/. Brončani dijelovi smješteni iznad dva dorska stuba, koji uokviruju ulaz u donju crkvu katedrale, otkriveni su 1929. godine, a kameni sarkofag s likom Neznanoj junaka otkriven je tek 1939. Spomenik je 1960. prebačen na vojničko groblje. Ponovo je postavljen i posvećen 1989. godine.

Péter Sas upoznaje nas s Lászlóm Debreczenijem /1903-1986/ i njegovim Muzejom Erdelja. Debreczeni je poduku nadahnuće crpio iz djela Károlya Kósa o graditeljstvu naroda Erdelja. Godine 1929. objavio je djelo ilustrirano s 50 crteža perom pod naslovom „Kalvinističke crkve i zvonici u Erdelju”. Tridesetih godina pokrenuo je novine za mladež. Svoje studije objedinio je 1940. u zborniku „Iz moje domovine drvenih zvonika”.

Lászlo Prohászka piše o povijesti husara koj promatra sablju, navodeći niz primjera, oc stojećeg lika husara iz vremena Marije Terezije, koji je izradio kipar Zsigmond Kisfaludy Strobl 1926. godine. Tvornica porculana u Herendu započela je serijsku proizvodnju tog lika u dvije veličine /15 i 40 cm/. Zaslugom mađarskog industrijalca i tadašnjeg upravitelja države Miklósa Horthyja 1932. godine postavljen je brončani spomenik husara nadljudske veličine u Budimu, u blizini kraljevske palače. Iste godine podignut je u Gyöngyösu spomenik husarima 6. virtenberške pukovnije poginulima u prvom svjetskom ratu. Zsigmond Kisfaludy Strobl izradio je husara koji po stavu podsjeća na budimskog. Lik husara 18. stoljeća nalazi se na plaketi iz 1934. godine u povodu 10. obljetnice postojanja mačevalačkog kluba domo

branskih oficira, biljegu u vrijednosti 40 filira u čast 24. međunarodnog mačevalačkog natjecanja i na biljegu vrijednosti 4 forinte kojim je 1976. obilježena 150. obljetnica tvornice porcelana u Herendu.

Ferenc Bodor na poetski način opisuje napušteni zabavni park u nekadašnjem Sztalinvárosu /danas Dunaújváros/.

Attila Déri pod naslovom „Iskrivljeno ogledalo - jedan prijedlog iz prošlosti” iznosi probleme koji nastaju prigodom promjene naziva ulica i trgova. Zanimljivo je da je glavni grad Mađarske donio 1989. odluku da se imena osoba dodjeljuju ulicama i trgovima tek deset godina nakon smrti pojedinca. Smatra se da je to vrijeme dostatno za dokazivanje njihovih vrlina i zasluga.

János Sedlmayr priopćuje niz anegdota iz povijesti mađarske zaštite spomenika. To su bilješke o doživljajima zaštitara na terenu, ponekad s tragikomičnim prizvukom, nastale oko 1950. i 1960.

Pál Lövei izvješćuje o Svjetskoj izložbi u Seville 1992. Njegova kritička zapažanja o izložbama, paviljonima, komunikacijama i atrakcijama koristit će vjerojatno organizatorima Svjetske izložbe u Budimpešti 1996. Na zadnjim stranicama časopisa nalazi se nekoliko izvrsnih dokumentarnih crteža Tamása Pintéra s putovanja po Turskoj. Uredništvo časopisa „Pavillon” obraća se čitateljima na engleskom jeziku. Daje osnovne informacije o koncepciji časopisa i poziva na suradnju povjesničare, povjesničare umjetnosti i arhitekta, osobito one iz istočnih područja središnje Europe. Novi pretplatnici mogu se javiti na adresu:

1036 Budapest, Mókus u. 20. Zaklada „Pavilon” podupire istraživanja na području povijesti graditeljstva Karpatskog bazena, istražuje i doprinosi spoznajama duhovne i materijalne kulture te omogućuje bolje međusobno razumijevanje i uvažavanje naroda.

Summary

Marija Šercer: Review of the „Pavilon” magazine

This is a text about the Hungarian magazine „Pavilon” dedicated to architecture. Editors of the „Pavilon” magazine turn to their readers in English. The magazine delivers basic information on the conception of the magazine and calls for co-operation of historians, art historians and architects, particularly of those from the eastern parts of Central Europe, where Hungary belongs, as well. The contacting address for those who are interested is: 1036 Budapest, 20 Mokus útca.

The „Pavilon” Foundation supports research in the domain of construction history of the Carpathian basin, researching and contributing to the cognition of our spiritual and material culture, thus enabling better mutual understanding and appreciation among the peoples.